

מדרגה אגני דוד

במה לעיון במקראות בדרך רבותינו

הרב ישעיהו לוי שליט"א

את הראוי לנו - משלחיו, איך ייעשו הכלים לפני המשכן. השיבו משה שאכן ציווה ה' להקדים את המשכן, כלומר שעם ישראל יישמו את הציווי בפועל כפי שקלטו בצלאל ולא כפי שהושמע בטהרתו לאזני משה לבדו. הציוויים למשה מציינים אפוא את המשכן כפי שעלה במחשבה, במידת דין שרק "משה איש הא-להים" (דברים לג, א) יכול לעמוד בה. תיאוריהם הם מהותיים. ואילו הציוויים לבצלאל הינם מעשיים, ושותפו בהם רחמים המכירים במגבלותיו של רוב האנושות ככולה.

"אִשָּׁה אֶל אֲחֻתָּה" ו"אֲחַת אֶל אֲחֻתָּה"

שם נאמר שיריעות תחבורנה "אִשָּׁה אֶל אֲחֻתָּה" (שמות כו, ג), במחברות רכוסות "אִשָּׁה אֶל אֲחֻתָּה" (שם כו, ו) באמצעות קרסים מיוחדים ללולאות מקבילות "אִשָּׁה אֶל אֲחֻתָּה" (כו, ה); שִׁידוֹת הקרשים תשלבנה "אִשָּׁה אֶל אֲחֻתָּה" (כו, ז); ושפני הכרובים יסבו "אִישׁ אֶל אֲחִיו" (כה, כ; לו, ט; רש"י וראב"ע לשמות כו, ג מסבירים שהמשמע של 'אִישׁ' או 'אִשָּׁה' הוא לפעמים פרט או יחידה מסוג הנידון בהקשר, אלא ש'אִישׁ' משמש אצל סוג שהוא זכר דקדוקי ו'אִשָּׁה' אצל נקבה דקדוקית. כך אחד הכרובים הוא 'אִישׁ', בעוד אחת היריעות או המחברות או הלולאות או הידות היא 'אִשָּׁה'. ואילו פה, "אֲחַת אֶל אֲחֻתָּה", גבי היריעות (לו, י) המחברות (לו, יג) הלולאות (לו, יב) וידות הקרשים (לו, כב; אונקלוס משווה את הניבים ומתרגם את 'אִשָּׁה אֶל אֲחֻתָּה' - "חדא עם חדא" היכן שההוראה היא לחברן (כו, ג; כו, ו) ו"חדא לקביל (מול) חדא" היכן שההוראה היא לכוונן, ראה כו, ה ושם פסוק יז - "חד לקביל חד" בלשון זכר הנופל על "ציריך", כמנהגו אצל "אֲחַת אֶל אֲחֻתָּה". כנראה אין בארמית שימוש לדוממים ב'גבר' ו'איתתא', המקבילות הארמיות ל'אִישׁ' ו'אִשָּׁה'. לדרכו מתרגם אונקלוס גם את "אִישׁ אֶל אֲחִיו" "חד לקביל חד". כי בסיפור המהות יש להדגיש שהיריעה האחת לא תישלם ולא המחברת האחת ולא הלולאה ולא יד הקרש ולא הכרוב עד שישווג אל חברו כאחים או אחיות בעלי זיקה הדוקה. אבל בעת המעשה לא המגמות עיקר אלא ההנחיות לכיצוע, ואלה הן רק שיחבר בעל המלאכה יריעה אחת או מחברת אחת אל עוד אחת ויקביל לולאה אל לולאה וישלב יד אל יד.

חכמה, תבונה ודעת בצירוף שמים וארץ

ובהמשך הגמרא בברכות שם: "אמר רב יהודה אמר רב, יודע היה בצלאל לצרף אותיות שנבראו בהן שמים וארץ. כתיב הכא, וַיִּמְלֵא אֱתֹר רֹחַ אֱ-לֹהִים בְּחֻמָּה בְּתִבְנוֹתָהּ וּבְדַעַתָּהּ (לה, לא), וכתיב התם, בְּחֻמָּה יִסַּד אֶרֶץ כוֹנֵן שָׁמַיִם בְּתִבְנוֹתָהּ (משלי ג, יט), וכתיב (שם, כ), בְּדַעַתָּהּ תִּהְיוּמוֹת נִבְקָעוּ". חכמה היא ידיעת "מה שלמד" (רש"י לחגיגה יב, א, ד"ה חכמה) בקבלה מאחרים, כמו "הָאֶרֶץ" אשר "נִתְּן" ה' לִבְנֵי אָדָם" (תהלים קטו, טז). בינה או תבונה היא "להבין דבר חדש מפלפול חוכמתו" (רש"י שם ד"ה תבונה), כשמים שהם דוגמת עלייה בנויה על בית (ראה חגיגה שם), כאשר כל שאיפתנו להתרומם מעט לקראת השמים מן הארץ שקיבלנו ונוצחנו בה. דעת היא "יישוב" (רש"י שם ד"ה דעת), והתהווה הוא מושבו של ארץ, "כִּי הוּא עַל יָמִים יִסָּדָה" (תהלים כד, ב) "בְּחֻמָּה חֹג עַל פְּנֵי תְהוֹם" (משלי ח, כז). יישוב הוא איחוד חלקי החכמה והבינה ופרטיהן אל מכלול עקבי מוצק, והתהווה משויר מן התהווה הבראשיתית בטרם התפלגו ממנו מים עליונים ותחתונים. צריך המקדש לצירוף שמים וארץ שכן הוא "שֶׁעַר הַשָּׁמַיִם" (בראשית כח, יז) וממשק להם עם הארץ (ראה סוכה ה, א).

וְכָל חֹכֶם לֵב בָּכֶם יָבֹאוּ וַיַּעֲשׂוּ אֶת כָּל אֲשֶׁר צִוָּה ה'. אֶת הַמִּשְׁכָּן אֶת אֹהֱלוֹ וְאֶת מִכְסְּהוֹ אֶת קַרְסָיו וְאֶת קַרְשָׁיו אֶת בְּרִיחוֹ אֶת עַמֻּדָיו וְאֶת אֲדָנָיו. אֶת הָאָרֶץ וְאֶת בְּדִיו אֶת הַכַּפֹּת וְאֶת פָּרְכַּת הַמִּסָּךְ (לה, י-יב)

אדם בונה בית ואחר כך מכניס לתוכו כלים,

ואתה אומר עשה לי ארון וכלים ומשכן

הציווי של משה בשם ה' אל חכמי הלב מסדר תחילה את מלאכת עשיית המבנה ורק אחריה את עשיית הכלים. כן למעלה בפרשת הפקדת בצלאל ואהליאב על המלאכה, "רָאָה קְרָאתִי בְשֵׁם בְּצִלָּאֵל בֶּן אוּרִי בֶן חוּר לְמִטָּה יְהוּדָה... וְאֵנִי הִנֵּה נִתְּנִי אֹתוֹ אֶת אֹהֱלִיאָב בֶּן אַחִיסָמֶךְ לְמִטָּה דָן וּבִלְבָּב כָּל חֹכֶם לֵב נִתְּנִי חֻמָּה וְעָשׂוּ אֶת כָּל אֲשֶׁר צִוִּיתִךָ. אֶת אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת הָאָרֶץ לְעֵדוֹת וְאֶת הַכַּפֹּת אֲשֶׁר עָלָיו וְאֶת כָּל כְּלֵי הָאֹהֶל" (לא, ב-ז). אף בפועל, "וַיַּעֲשׂוּ כָל חֹכֶם לֵב בְּעֵשִׂי הַמִּלָּאכָה אֶת הַמִּשְׁכָּן עֹשֶׁר יֵרִיעֵת שֶׁשׁ מִשְׁזָר וְתַכְלֵת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי כְרִבִּים מַעֲשֵׂה חֹשֶׁב עֲשֵׂה אֹתָם" (לו, ח), גוף המשכן תחילה על כל שכלוליו, ורק אחריהם "וַיַּעֲשׂוּ בְצִלָּאֵל אֶת הָאָרֶץ עֲצֵי שִׁטִּים" (לו, א). ואילו למעלה בציווי ה' למשה עצמו, תחילה "וַיַּעֲשׂוּ אָרוֹן עֲצֵי שִׁטִּים" (כה, י), ורק אחר מעשהו ואחר מעשה השולחן והמנורה, "וְאֶת הַמִּשְׁכָּן תַּעֲשֶׂה עֹשֶׁר יֵרִיעֵת" (כו, א). "אמר" על כך "רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן" בברכות נח, א (מובא ברש"י להלן לח, כב, עם תוספת מירושלמי פאה א, א): "בצלאל על שם חכמתו נקרא. בשעה שאמר לו הקדוש ברוך הוא למשה, לך אמור לו לבצלאל עשה לי משכן ארון וכלים, הלך משה והפך, ואמר לו, עשה ארון וכלים ומשכן. אמר לו, משה רבינו, מנהגו של עולם אדם בונה בית ואחר כך מכניס לתוכו כלים, ואתה אומר, עשה לי ארון וכלים ומשכן? כלים שאני עושה, להיכן אכניסם? שמא כך אמר לך הקדוש ברוך הוא, עשה משכן ארון וכלים? אמר לו, שמא בצלאל היית וידעת!". סבור רבי יונתן שפסדר שסדור הציווי למשה הלך משה וציווה את בצלאל, בעוד הציווי על אודות בצלאל בפרשת הפקדתו כמו הציווי אל בצלאל בפרשתנו סדורים כפי שהוטלו על בצלאל לבסוף, לאחר שתיקן משה את דבריו הראשונים (ראה רש"י לברכות שם ד"ה לך אמור).

יש להטעים שמשמעו ישראל במעמד הר סיני את הקב"ה מדבר "אֶל כָּל קְהִלְכֶם בְּהָר מְתוֹךְ הָאֵשׁ הָעֹנֵן וְהַעֲרָפֶל קוֹל גָּדוֹל וְלֹא יִסָּף" (דברים ה, יט), אמר הקב"ה למשה, "לֵךְ אָמַר לָהֶם שׁוּבוּ לָכֶם לְאֹהֲלֵיכֶם, וְאֵתָּה פֹה עֹמֵד עִמָּדִי וְאֶדְבָרָה אֵלֶיךָ אֶת כָּל הַמִּצְוָה וְהַחֲקִים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תִּלְמָדִם" (שם, כז-כח). מאז לא נפטר משה לעולם מלפני ה'; "בְּכָל בֵּיתִי נִצָּמֵן הוּא" (במדבר יב, ז), "קבוע ומיוסד כל שעה ביום" כלשון רשב"ם על אתר, "וְיִדְבֹר ה' אֶל מֹשֶׁה פָּנִים אֶל פָּנִים כַּאֲשֶׁר יִדְבֹר אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ" (שמות לג, יא). בעבור משה המוכן לנבואה בכל עת ושכינה חופפת עליו היכן שהוא, לא נצרכו תחום ובית מקודשים להימלט לתוכם להיבדל מן החולין. אלא, הכלים הם שנוקקו למסך מגוון, ועבודתם היא שהוכרחה לגבול מקיף פן תצא האש מלפני ה' ותלחך את כל סביבתה. משה שמע את ציווי ה' וכאילו מסרו הלאה בדרך הראויה לו עצמו. אבל אנו יושבי בתי החומר כל נקרב אל העבודה בטרם ניטהר ונתקדש ונעבור מרשות הדיוט לרשות גבוה. בעבורנו לא יתכנו כלים עד שייחוד מקום לשכינה מסוגר במרכזן של עשר קדושות. לפיכך תמה בצלאל, נציגנו המבטא בקול שאול מאתנו

צירוף אותיות שמים וארץ, כתב רש"י לברכות שם ד"ה אותיות, הוא על פי השנוי בספר יצירה. שמא יש בביטוי גם רמז למאמר שקדם. "דרש רבי יהודה בן פזי במעשה בראשית בהדיה דבר קפרא: למה נברא העולם בבי' (סיפור הבריאה פותח בבי' של "בראשית ברא א-להים", בבראשית א, א)... שהוא לשון ברכה. ולמה לא באל"ף (ראשון האותיות)? שהוא לשון ארירה... א"ר אלעזר בר חנינא בשם ר' אחא, עשרים וששה דורות היתה האל"ף קורא תגר (קובלת) לפני כסאו של הקדוש ברוך הוא. אמרה לפניו, רבש"ע, אני ראשון של אותיות ולא בראת עולמך בי?! אמר לה הקדוש ברוך הוא, העולם ומלואו לא נברא אלא בזכות התורה, שנאמר, ה' בְּחֶכְמָה (בעבור התורה) יָסַד אֶרֶץ" (משלי ג, יט); למחר אני בא ליתן תורה בסיני ואיני פותח תחלה אלא בך, שנאמר, אֲנִי ה' אֶל־לְהִיךָ" (שמות כ, ב). שתי האותיות שבהן נבראו שמים וארץ הן אפוא אל"ף ובי"ת. זו במחשבה הלא היא התורה, ככתוב, וְאֵלֶּיָּהָ אֶצְלוֹ אֲמוֹן" (משלי ח, ל; בבראשית רבה א, א, למדו מן המקרא הוזה ש"היה הקב"ה מבית בתורה" כבשרטוט הנדסי "ובורא את העולם", ובארירה, כלומר באיחוי מבלי סטייה ובדקדוק דין כקוצו של יו"ד, כיאה לתורה אשר כל תג שלה מחייב תילי תילים של הלכות. וזו למעשה, בברכה ובשיתוף רחמים ובהכלת דעות משתנות. והנה מתפצל 'בצלאל' לשתי התיבות 'בצל א-ל', שבראש אחת מהן אות בי"ת ובראש השנייה אל"ף. יעד בצלאל מה מהות המשכן אליבא דמשה העומד בשמים, וגם כיצד לפתוח בו פתח למהלכים עלי אדמות.

סיפור המסגרת של התורה שבכתב

בסיפור הבריאה שבפרק הראשון של ספר בראשית, המביע מחשבה שעלתה לברוא את העולם במידת הדין (ראה בראשית רבה יב, טו), עומד האדם חשוף ביקום החדש ומקבל ברכה מפי הגבורה בלי זכר לבית או מחסה. ואילו בפרק השני, המגולל את סיפור הבריאה בפועל בשיתוף מידת רחמים, נוטע מיד 'ה' א-להים בן פְּעֻדָּה מְקַדֵּם וְיִשֵּׁשׁ שָׁם אֶת הָאָדָם אֲשֶׁר יֵצֵר" (בראשית ב, ח). בן מצוה ה' אלוקים את האדם, ומתוך הן שומע האדם "אֶת קוֹל ה' אֱלֹהִים מְתַהַלֵּף" (שם ג, ח). מונח האדם "בֵּן עֵדֶן לְעֵבְדָהּ וּלְשִׁמְרָהּ" (שם ב, טו), כמו שלימים ישמרו מטה לוי "אֶת מִשְׁמֶרֶת כָּל הָעֵדָה לְפָנֵי אֱהֱל מוֹעֵד לְעֵבֶד אֶת עֲבֹדַת הַמִּשְׁכָּן" (במדבר ג, ז). צומח בן "כָּל עֵץ נִחְמָד לְמִרְאָה וְטוֹב לְמִאֲכָל" (בראשית ב, ט) כנגד עצי שיטים, ויש בן כבמשכן "כְּרִבִּים" אשר שוכנו לבסוף מקדם לו (שם ג, כד), וגם "לֵהֵט הַחֶרֶב הַמִּתְהַפֶּכֶת" כעין "אֵשׁ תְּמִיד תּוֹקֵד עַל הַמִּזְבֵּחַ" (ויקרא ו, ו). "וְאֵד יַעֲלֶה מִן הָאָרֶץ" (בראשית ו, ו) כענן הקטורת. "וְעַץ הַחַיִּים בְּתוֹךְ הַגֶּן" (שם ט) הוא הוא הארון בקודש הקדשים ובו התורה אשר "עַץ חַיִּים הִיא לְמַחְזִיקִים בָּהּ" (משלי ג, ח).

מסתבר אפוא שגן עדן הוא דגם למשכן, או שמא המשכן הוא דגם לגן עדן ומסמל את השיבה אליו. שכן לתורה שבכתב סיפור מסגרת. תחילת העלילה בגירוש האדם מגן עדן, ואחריתה על סף כניסת ישראל אל ארץ ישראל. הוא גורש "פֶּן יִשְׁלַח יָדוֹ וְלָקַח גַּם מֵעֵץ הַחַיִּים וְאָכַל וְחַי לְעֹלָם" (בראשית ג, כב). אחר שעבר על "וּמֵעֵץ הָדָעַת טוֹב וְרָע לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ כִּי יוֹמָם אֲכָלְךָ מִמֶּנּוּ מוֹת תָּמוּת" (שם ב, יז), הציווי שהיה תחילת דבר ה' אל האנושות. וישראל, הקרויים אדם (יבמות סא, א) והם מבחר זרעו, בבואם לעולות אל "הָרִי צִיּוֹן כִּי שָׁם צִוָּה ה' אֶת הַכֹּהֲנִים חַיִּים עַד הָעוֹלָם" (תהלים קלג, א), הוזהרו, "רְאֵה נִתְּנִי לְפָנֶיךָ הַיּוֹם אֶת הַחַיִּים וְאֶת הַטוֹב וְאֶת הַמָּוֶת וְאֶת הָרָע" (דברים ל, טו), בפרשה החותמת את משנה התורה מפי ה' ביד משה, בטרם "וַיִּלֶּךְ מֹשֶׁה" (שם לא, א) לדבר את דברי פרידתו האישיים אל השבטים.

"וַיִּצְמַח ה' אֱלֹהִים מִן הָאָדָמָה כָּל עֵץ נִחְמָד לְמִרְאָה וְטוֹב לְמִאֲכָל וְעַץ הַחַיִּים בְּתוֹךְ הַגֶּן וְעַץ הָדָעַת טוֹב וְרָע" (בראשית ב, ט). לפי בראשית רבה ואונקלוס ורש"י על אתר "בְּתוֹךְ הַגֶּן" מתפרש באמצע הגן, ולפיכך לא נדע את מיקומו של "עֵץ הָדָעַת טוֹב וְרָע". אך מאחר שהשכין האלוקים "מְקַדֵּם לִגְן עֵדֶן אֶת הַכְּרִבִּים וְאֶת לֵהֵט הַחֶרֶב הַמִּתְהַפֶּכֶת לְשִׁמּוֹר אֶת דֶּרֶךְ עֵץ הַחַיִּים" (שם ג, כד), נלמד שפתח הגן ומבואו במזרח, בעוד שאר רוחותיו גדורים, כמשכן וכמקדש. שמא "תוֹךְ הַגֶּן" הוא אפוא ירכותיו, קצהו הפנימי מערבה כנגד קודש הקדשים. "וְעַץ הָדָעַת טוֹב וְרָע" אף הוא "בְּתוֹךְ הַגֶּן", אבל לא תוך גמור, אלא לפני עץ החיים משוך מעט מזרחה. וכבר תמחו מדוע לא השכיל האדם לאכול קודם מעץ החיים, ואז היה חסיו מן המוות שבעקבות אכילה מעץ הדעת. אלא שעץ הדעת עמד

בדרכו של האדם אל עץ החיים, ולא ניתן היה להגיע אל עץ החיים בלי לעבור בנופו של עץ הדעת ולבחור בטוב ולזנוח את הרע או להיכשל באכילת תערוכתם יחד. דמה האדם לכהן גדול בדרכו אל הארון, שהוא עובר תחילה בין שלחן למנורה, "אֶרֶץ יָמִים בִּימִינָה בְּשִׁמְאולָה עוֹשֵׁר וְכַבּוֹד" (משלי שם, טז), "מִי סִבֵּרַת לִימִין דִּידֶךָ? לְשִׁמְאֵל דִּידֶךָ קָא אֲמִינָא, דְּהוּי יָמִינוּ שֶׁל הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא" (יומא נג, ב) ושל התורה בארונה. על אדם לשכל את ידיו ולהניח את המיומנות, בתמיכת האלוקים, על הגורל הטוב.

וכגן והמקדש כך הארץ הקדושה כולה. "וְהָיָה כִּי יִבְיָאָה ה' אֶל־לְהִיךָ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אָתָּה בָּא שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ וְנִתְּנָה אֶת הַכֹּהֲנִים עַל הָר גְּרִזִּים וְאֶת הַקְּלָלָה עַל הָר עֵיבֵל" (דברים יא, כט). הנגה אל הארץ היא "אֶצֶל אֱלֹהֵי מֶרֶה" (שם, ל), כאברהם אשר עבר "בָּאָרֶץ עַד מְקוֹם שָׁכָם עַד אֵלוֹן מוֹרָה", שבו נראה "ה' אֶל אַבְרָם וַיֹּאמֶר לְזִרְעֶךָ אֲתָן אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת" (בראשית יב, ו, ז), וכיעקב אשר בא "שָׁלֹם עִיר שָׁכָם אֲשֶׁר בָּאָרֶץ כְּנָעַן בְּבֹאוֹ מִפְּדוֹן אֲרָם" (בראשית לג, יח). וממזרח לשכם, צמודים בשני צידי "דֶּרֶךְ מְבֹא הַשְּׁמֶשׁ" (דברים יא, ל), מתנשאים הר גריזים והר עיבל: עיבל מימין, לצפון שהוא שמאלה של שכם, וגריזים משמאל, לדרום שהוא ימין של שכם. יעברו ישראל בין ההרים ויבררו בין "הַחַיִּים וְהַמָּוֶת" ובין "הַכֹּהֲנִים וְהַקְּלָלָה", ויבחרו "בַּחַיִּים לְמַעַן תַּחֲיָה אֲתָהּ וְזִרְעֶךָ, לֹאֲהַבָה אֶת ה' אֶל־לְהִיךָ לְשִׁמְעַ בְּקוֹל וּלְדַבָּרָהּ בּוֹ, כִּי הוּא חַיִּיךָ וְאֶרֶץ יָמִיךָ לְשִׁבְתְּךָ עַל הָאָדָמָה", שכם ושאר ארץ ישראל, "אֲשֶׁר יִשְׁבַּע ה' לְאַבְרָהָם לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לְתַת לָהֶם" (שם ל, יט-כ). אך לאוכלי פרי הטבל, "יִדְעִי טוֹב וְרָע" (בראשית ג, ה), חסומה הדרך אל הארץ והחיים, ורק "טַפְסָם אֲשֶׁר אֲמָרְתָם לְבֹז יִהְיֶה וּבְגִינָם אֲשֶׁר לֹא יָדְעוּ הַיּוֹם טוֹב וְרָע, הֵמָּה יָבֹאוּ שָׁמָּה וְלָהֶם אֲתִנֶּנָּה וְהֵם יִירָשׁוּהָ" (דברים א, לו).

"וַיִּשְׁפֹּן מִקֶּדֶם לִגְן עֵדֶן אֶת הַכְּרִבִּים וְאֶת לֵהֵט הַחֶרֶב הַמִּתְהַפֶּכֶת לְשִׁמּוֹר אֶת דֶּרֶךְ עֵץ הַחַיִּים" (בראשית ג, כד). ומקדם לארץ ישראל, סיחון ועוג נכדי שמחזאי המלאך הנפיל (נדה סא, א, עס רש"י ד"ה בני אחיה), ובלעם בעל ה"נִחְשִׁים" (במדבר כד, א) הלחשים הלהטים (ראה שמות ז, א, ורש"י שם), שאת קללתו הפך "ה' אֶל־לְהִיךָ... לְכַרְכָּה" (דברים כג, ו; השווה נחמיה יג, ב), ושלבסוף "הָרְגוּ" אותו ישראל לבסוף "בַּחֶרֶב" (במדבר לא, ח).

מסעות האדם ובניו מגן העדן ואלי

משגירש את האדם, כביכול יושב הקדוש ברוך הוא בשער גן עדן ומצפה מי יתאמץ לשוב ולעמוד בניסיון עץ הדעת ויאכל כהוגן מעץ החיים. ו"כל הדורות היו מכעיסין ובאין עד שהביא עליהם את מי המבול" (אבות ה, ב). "וַיִּשְׁאַר אֶף נָח וְאֲשֶׁר אִתּוֹ בַּתְּבֵּה" (בראשית ז, כג), "וַיִּמְאַלֶּה נִפְרָדוֹם הַגּוֹיִם בָּאָרֶץ אַחֲרֵי הַמַּבּוּל" (שם י, לב). "וְהָיָה בְּנִסְעָם מִקֶּדֶם", ממקום מנוחת התיבה "עַל הָרִי אֲרָרָט" (בראשית ח, ד) במזרח, אל המערב וארץ ישראל, והנה והלואי סוף סוף הם חוזרים, "וַיִּמְצְאוּ בִקְעָה בָּאָרֶץ שְׁנַעַר וַיֵּשְׁבוּ שָׁם" (בראשית יא, ב) מבלי להימשך אל השכינה ועץ החיים.

"וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ הִבֵּה נִלְכְּנָה לְבָנִים וְנִשְׁרָפָה לְשִׁרְפָה וְתָהִי לָהֶם הַלִּבְנָה לְאֹבֵן וְהַחֲמֵר הִיָּה לָהֶם לַחֲמֵר" (שם ג, א). הכתוב מפתיע בהנחתו שבנייה ראויה להיות מאבן וכל מרכיב אחר הוא תחליף, הלא מעולם בנו בלבנים בבבל ואף במצרים האדירה (ראה שמות א, יד), ומעץ בארצות המיוערות, ובקש וטיט באפריקה לרוב, ואסקימוסים בקרח. אלא שבארץ ישראל, "אֶרֶץ אֲשֶׁר אֲבִינָהּ בְּרָזָל" (דברים ח, ט; ראה רמב"ם על אתר), סתם בתים עשויים מאבנים, ולכן אם תופיע "נִגְעַת צִרְעַת בְּבֵית אֶרֶץ אֲחֻזְתְּכֶם" (ויקרא יד, לד), "וְחִלְצוּ אֶת הָאֲבָנִים אֲשֶׁר בְּתוֹךְ הַנִּגְעַת" (שם מ), "וְתָהִי לָהֶם הַלִּבְנָה לְאֹבֵן" משמעו אפוא שהחליפו את ארץ ישראל והווייתה בבבל.

ובבבל חשבו למצוא "חַיִּים עַד הָעוֹלָם". "וַיֹּאמְרוּ הִבֵּה נִבְנֶה לָנוּ עִיר וּמִגְדָּל וְרֹאשׁוֹ בַשָּׁמַיִם וְנַעֲשֶׂה לָנוּ שֵׁם פֶּן נִפּוֹץ עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ" (בראשית יא, א). "חַיִּיךָ וְאֶרֶץ יָמִיךָ" יושגו כרגיל כאשר "תַּחֲיָה אֲתָהּ וְזִרְעֶךָ", אבל גם לִסְרִיסִים אֲשֶׁר יִשְׁמְרוּ אֶת שְׁבוּתוֹתֵי וּבְחֻרֵי בָּאֲשֶׁר חֲפָצָתִי וּמְחֻזִּיקִים בְּכִרְיָתִי" מובטחת נצחיות, "וְנִתְּנִי לָהֶם בְּבֵיתִי וּבְחֻמּוֹתַי יָד וְשֵׁם טוֹב מִבְּנִים וּמִבְּנוֹת, שֵׁם עוֹלָם אֲתָן לוֹ אֲשֶׁר לֹא יִכָּרֵת" (שעיה נ, ד-ה). "קֵד" היא ציון או אנדרטה גבוהה, ו"שֵׁם" נרדף אליה כמו שהוא נרדף אל זכר מזדקר: "זֶה שְׁמִי לְעֹלָם וְזֶה זִכְרִי לְדֹר דֹּר" (שמות ג, טו). חשבו בני הבקעה שעם "עִיר וּמִגְדָּל וְרֹאשׁוֹ בַשָּׁמַיִם" יקנו להם "שֵׁם" מזדקר, "שֵׁם עוֹלָם" שהוא חיי עולם כאילו על כרחו של בוראם, בלי לאהבו "לְשִׁמְעַ בְּקוֹל וּלְדַבָּרָהּ בּוֹ", בעודם מכחישים שָׂרֵק "הוּא חַיִּיךָ וְאֶרֶץ יָמִיךָ לְשִׁבְתְּךָ עַל הָאָדָמָה".

"וַיֹּאמֶר ה', הֵן עַם אֶחָד וְשִׁפְהָ אַחַת לְכָלֶם וְזֶה הַחֵלֶם לַעֲשׂוֹת, וְעַתָּה לֹא יִבְצֹר מֵהֶם כָּל אֲשֶׁר יִזְמוּ לַעֲשׂוֹת" (בראשית יא, 1). הפסוק מהדהד בלשונו, תחבירו ותוכנו את הכתוב למעלה, "וַיֹּאמֶר ה' אֶל-לֵהִים, הֵן הָאָדָם הִיא כְּאֶחָד מִמֶּנּוּ לְדַעַת טוֹב וָרָע, וְעַתָּה פֶּן יִשְׁלַח יְדוֹ וְלָקַח גַּם מֵעֵץ הַחַיִּים וְאָכַל וְחַי לְעֹלָם" (בראשית ג, 22). האדם האחד רכש ערמה ואיים להשיג חיי עולם שלא בצדק, וכמוהו צאצאיו המאוחדים הסוררים. לכן "וַיִּפֶּץ ה' אֶת־מִשְׁם עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ" (שם יא, 24), כאביהם בשעתו אשר "וַיִּשְׁלַחֵהוּ ה' אֶל-לֵהִים מִן עֵדֶן לַעֲבֹד אֶת הָאֲדָמָה אֲשֶׁר לָקַח מִשְׁם" (ג, 23).

משֶׁה־הִפִּיעַ ה' עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ" (יא, 24), שוב המתין להם במערב, ושוב "היו מכעיסין ובאין" ומסרבים להתקרב, "עַד שְׁבַא אַבְרָהָם וקִיבֵל שָׂכָר כֹּלֶם" (אבות שם). "וַיִּקַּח תָּרַח אֶת אֲבָרָם בְּנוֹ וְאֵת לוֹט בֶּן הָרָן בֶּן בְּנֵי וְאֵת שְׂרִי פִלְתוֹ אֲשֶׁת אֲבָרָם בְּנוֹ, וַיֵּצְאוּ אֹתָם מֵאוּרָכַם לְלֶכֶת אֶרֶץ כְּנָעַן" (בראשית יא, 24). היוזמה הייתה של אברהם, אף שהלקיחה מיוחסת אל תרח בהיותו ראש המשפחה. לפיכך נאמר "וַיֵּצְאוּ אֹתָם", תרח ואברהם עם לוֹט ושרי (רש"י שם), אברהם מדרבן ותרח מתרצה, אך לבסוף מעבב את המסע בחרן. ואילו היה תרח המתעורר "לְלֶכֶת אֶרֶץ כְּנָעַן", היה נאמר "וַיֵּצְאוּ אֹתָם".

וַיָּבֹאוּ הָאֲנָשִׁים עַל הַנָּשִׁים; כָּל נָדִיב לֵב הִבִּיאוּ חָח וְנֹזֶם וְטַבַּעַת וְכוּמָז, כָּל כְּלִי זָהָב, וְכָל אִישׁ אֲשֶׁר הֵנִיף תְּנוּפֹת זָהָב לָהּ. וְכָל אִישׁ אֲשֶׁר נִמְצָא אֹתוֹ תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ וְעִזִּים וְעֹרֹת אֵילִם מֵאֲדָמִים וְעֹרֹת תַּחֲשִׁים הִבִּיאוּ. כָּל מִרִים תְּרוּמַת כֶּסֶף וְנִחֲשֶׁת הִבִּיאוּ אֶת תְּרוּמַת ה', וְכָל אֲשֶׁר נִמְצָא אֹתוֹ עֲצֵי שִׁטִּים לְכָל מְלָאכֶת הָעֲבֹדָה הִבִּיאוּ (לה, כב-כד)

וְהַנְּשִׂאִם הִבִּיאוּ אֶת אֲבָנֵי הַשֹּׁהַם וְאֶת אֲבָנֵי הַמִּלֻּאִים לְאֹפֹד וְלַחֹשֶׁן. וְאֶת הַבֶּשֶׂם וְאֶת הַשָּׁמֶן לְמָאוֹר וְלַשָּׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְלַקְטֹרֶת הַסָּמִים (לה, כז-כח)

נדיבות עליונה היא שיינתן הנודב או הנודבת תכשיט אישי שכבר נקשר אליו, ובזו קדמו הנשים שרוב תכשיטים שלהן ואליהן נספחו הבעלים. במעשה העגל, להבדיל, ביקש אהרן להניא את העם ממזימתם בדרישתו, "פָּרְקוּ נָמִי הַזֶּהָב אֲשֶׁר בְּאָזְנֵי נְשֵׁיכֶם בְּנִיכֶם וּבְנִיתֵיכֶם וְהִבִּיאוּ אֵלַי" (לב, 3). אחר התכשיטים, "כָּל כְּלִי זָהָב", כלי הסעודה והבית אשר בעליהם רגיל בהם. אחרון בנדבת היקרה שבמתכות, "תְּנוּפֹת זָהָב" גולמי "לָהּ", עשות או מטבעות כמו שפירש רמב"ן.

סדר המינים הנדיבים כאן עוקב ברובו אחר הסדר בציווי ה' אל משה על עשיית המשכן ומלאכתו, למעלה פרק כה, אותו הסדר המופיע שנית כאשר הקהיל "מִשֶּׁה אֶת כָּל עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם" את שציווהו ה', למעלה בראש פרקנו. שם נמנו החומרים לפי ערכם, כאשר "זָהָב וְכֶסֶף וְנִחֲשֶׁת" פותחים את רשימת הנצרכים לגוף בנין המשכן וכלי הקודש "וְעֲצֵי שִׁטִּים" סוגרים אותה. אחריהם נפרטו "שָׁמֶן לְמָאוֹר וּבִשְׁמִים לַשָּׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְלַקְטֹרֶת הַסָּמִים" שהם מתכלים נצרכים לעבודה ולקידוש הכלים אבל לא לגופם. לבסוף הוזכרו "אֲבָנֵי שֹׁהַם וְאֲבָנֵי מִלֻּאִים" שהנשיאים התעתדו להביא ושמגביתם לא הקיפה אפוא את כלל הציבור. הסדר מתאים לפירוט מינים שהמשכן זקוק להם. כאן הסדר דומה, כאמור, אבל חלו בו מספר שינויים, שכן כאן המגמה לתאר איך השיאו ליבות האנשים ונדבו אותם רוחותיהם להיענות בחפץ וזריזות למשה ולכבד את ה' מהונם.

לכן נבדלו "חָח וְנֹזֶם וְטַבַּעַת וְכוּמָז" מן "כָּל כְּלִי זָהָב" ומכל "תְּנוּפֹת זָהָב" סתמי. ולכן "תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ וְעִזִּים וְעֹרֹת אֵילִם מֵאֲדָמִים וְעֹרֹת תַּחֲשִׁים", אשר יש בכל אחד מהם ייחוד, "וְכָל אִישׁ" נותן אותם עתה מ"אֲשֶׁר נִמְצָא אֹתוֹ" לשימושו ומלבושו וייפוי אוהלו, הקדימו פה את "כֶּסֶף וְנִחֲשֶׁת" שהם חריפים עוברים לסוחר (ראה בבא מציעא מד, א-ב) ורובם מטבעות עומדים להוצאה. שמה לפיכך נקראה נדבת זהב 'תְּנוּפָה' ואילו נדבת כסף או נחושת 'תְּרוּמָה'. שתנופה היא הגבהת המתת כפי שהיא, ואילו תרומה היא הפרשת חלק מן השאר, ומתת כסף או נחושת

היא הפרשת סך ידוע מכלל ממונו של הנותן אשר כולו נקוב בערכים של מטבעות או משקלי כסף ונחושת. בדומה, שני נתחי השלמים הניתנים לכהן נקראים תדיר "חֲזֵה הַתְּנוּפָה" לעומת "שׁוֹק הַתְּרוּמָה" (לעיל כט, כז; ויקרא ז, לד; שם י, יד; שם טו; במדבר ו, 17), אולי מפני שלבמה חזה אחד אבל לה שוקיים שבעליה מפריש ותורם את הימין שבהן. כך מצינו, "כְּחֲזֵה הַתְּנוּפָה וְכִשּׁוֹק הַיָּמִין לָךְ יִהְיֶה" (במדבר יח, 18), כאשר ציון "הַיָּמִין" מחליף את התואר "הַתְּרוּמָה" המופיע במקומות אחרים.

להלן ידובר על "נִחֲשֶׁת הַתְּנוּפָה שְׂבָעִים כֶּכֶר" (לה, 24) כי שם נספרה הנחושת בכלל מבלי להציגה כחלק מרכושם של נדיבים מסוימים, והיא הונפה עתה להישקל באחת. מאידך גיסא, קרבן חלוצי הצבא השבים ממלחמת מדין, "אִישׁ אֲשֶׁר מָצָא כְּלִי זָהָב אֲצַעְדָּה וְצִמִּיד טַבַּעַת עָגִיל וְכוּמָז" (במדבר לא, 2), נקרא "זָהָב הַתְּרוּמָה" (שם, 24), מפני שהיה החלק לה' מכל הכלים והמטלטלים הדוממים אשר "בְּזָזוּ אִישׁ לוֹ" (שם, 24), כעין ה"מָכֶס לָהּ", היטל של "אֶחָד נֶפֶשׁ מִחֲמַשׁ הַמָּאוֹת", אשר הורם "מֵאֵת אֲנָשֵׁי הַמִּלְחָמָה" (שם, 24) ממלקות "הַשָּׁבִי בְּאֶדָם וּבִבְהֵמָה" (כו), ואשר נקרא "תְּרוּמַת ה'" (כט).

בכל זאת מקדימים "כֶּסֶף וְנִחֲשֶׁת" את "עֲצֵי שִׁטִּים", כי העצים הם המין הזול בנדבת המשכן, והם חומר גלם גמור בלי ייחוד. בניגוד ל"תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ וְעִזִּים וְעֹרֹת אֵילִם מֵאֲדָמִים וְעֹרֹת תַּחֲשִׁים" אשר "כָּל אִישׁ אֲשֶׁר נִמְצָא אֹתוֹ" מחזיק בהם משום חביבותם, "עֲצֵי שִׁטִּים" יימצאו לאדם רק "לְכָל מְלָאכֶת הָעֲבֹדָה", שלו בביתו או של המקדש שהלואי ינדבם לו, לעבד מהם כלים או דפנות שהם המבוקש.

מנדבת העם לגוף המשכן וכליו עובר הכתוב אל נדבת הנשיאים, והם "הִבִּיאוּ אֶת אֲבָנֵי הַשֹּׁהַם וְאֶת אֲבָנֵי הַמִּלֻּאִים לְאֹפֹד וְלַחֹשֶׁן". למעלה, בציווי, פורטו האבנים רק לבסוף, מפני שאינן בנות השגה אלא למי שבמקרה מופלג הזדמנו לו, ואי אפשר לבקש מכלל העדה להביאן. לפיכך תרו אחריהן הנשיאים עד שמצאום, ונדיבות ליבם ורצונם בבנין המשכן מצומדת פה אל נדיבות לב העם.

לסיום הוזכרו "הַבֶּשֶׂם" ו"הַשָּׁמֶן לְמָאוֹר וְלַשָּׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְלַקְטֹרֶת הַסָּמִים" אשר אינם מן הבנין אבל אף הם נודבו והובאו. "וְאֶת הַבֶּשֶׂם" מחובר אל "לְכָל מְלָאכֶת הָעֲבֹדָה הִבִּיאוּ" למעלה, שכן את הבושם והשמן הביאו בני העם ולא הנשיאים. כך מוכח מיומא עה, א, שם "אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן" שאבני השוהם והמילואים נמצאו בין "אבנים טובות ומרגליות" אשר "ירדו להם לישראל... עם המן", ועל כן פורש בברייתא ש"הַנְּשִׂאִם" ש"הִבִּיאוּ אֶת אֲבָנֵי הַשֹּׁהַם וְאֶת אֲבָנֵי הַמִּלֻּאִים" היינו "נשיאים ממש", ענני שמיים, כמו "נְשִׂאִים וְרוּחַ וְגֶשֶׁם אֵין" (משלי כה, יד). ולדעת רשב"ם, ר"י בכור שור, חזקוני ומפרשים נוספים, הביאו הנשיאים את האבנים מפני ששמות שבטיהם חרוטים בהן, וגם לדבריהם מוכח שאת הבושם והשמן לא הביאו הנשיאים.

וַיֵּצֵא מֹשֶׁה וַיַּעֲבִירוּ קוֹל בְּמִחְנֶה לְאֹמֶר אִישׁ וְאִשָּׁה אֵל יַעֲשֹׂו עוֹד מְלָאכָה לְתְּרוּמַת הַקֹּדֶשׁ וַיִּפְּלָא הָעָם מִהִבִּיָּא. וְהַמְּלָאכָה הִיְתָה דִּים לְכָל הַמְּלָאכָה לַעֲשׂוֹת אֹתָהּ וְהוֹתֵר (לו, ו-ז)

בשבת צו, ב: "הוצאה גופה היכא כתיבא (לאסור בשבת)? אמר רבי יוחנן, דאמר קרא, 'וַיֵּצֵא מֹשֶׁה וַיַּעֲבִירוּ קוֹל בְּמִחְנֶה'. משה היכן הוה יתיב? במחנה לויה, ומחנה לויה רשות הרבים הוא, וקאמר להו לישראל לא תפיקו ותיתו מרשות היחיד דידכו לרשות הרבים. וממאי דבשבת קאי, דילמא בחול קאי, ומשום דשלימא לה מלאכה, כדכתיב, וְהַמְּלָאכָה הִיְתָה דִּים וגו' גמר 'העברה' 'העברה' מיום הכפורים. כתיב הכא, 'וַיַּעֲבִירוּ קוֹל בְּמִחְנֶה', וכתב התם, 'וְהַעֲבֵרְתָּ שׁוֹפָר תְּרוּעָה' (ויקרא כה, ט); מה להלן ביום אסור, אף כאן ביום אסור. אשכחן הוצאה, הכנסה מנלן? סברא היא. מכדי, מרשות לרשות הוא; מה לי אפוקי ומה לי עיולי?".

הקביעה שמחנה לויה היא רשות רבים, אשר יש בטלטול מאוהלי מחנה ישראל אליו משום הוצאה, נתמכת בכתוב, "וַיִּשְׁאָרוּ שְׁנֵי אֲנָשִׁים בְּמִחְנֶה; שֵׁם הָאֶחָד אֶלְיָד וְשֵׁם הַשֵּׁנִי מִיָּד וַתֵּנַח עֲלֵהֶם הָרוּחַ וְהָמָּה בְּכַתְּבֵים וְלֹא יָצְאוּ הָאֶהָלָה, וַיִּתְּנָבוּ בְּמִחְנֶה" (במדבר יא, 24). על אף שאוהל מאד באמצע

וַיַּעַשׂ אֶת הַכִּיּוֹר נְחֹשֶׁת וְאֵת כִּנּוֹ נְחֹשֶׁת בְּמִרְאֵת הַצָּבָאֹת אֲשֶׁר צָבְאוּ פֶתַח אֹהֶל מוֹעֵד (לה, ח)

הפשטות היא שעשה את הכיור מגוף המראות רקועות, מפני שהיו עשויות "נחושת קלל ממורט ויפה מאד" כלשון רמב"ן, או מפני שהיו "חביבין על" הקב"ה בצביון "מן הכל" כלשון רש"י, לא שהתיך את המראות ויצק את הכיור מנחושתן. אולי לכן נאמר "בְּמִרְאֵת" ולא "מִמִּרְאֵת", לרמז שלא השתמש במתכת אלא הן עצמן שולבו בו (ראה ראב"ע שעמד על אות השימוש; השווה ר' חיים פלטיאל).

בדומה נצטווה אלעזר הכהן לקחת "את מִחְתּוֹת הַחֲטָאִים הָאֵלֶּה בְּנִפְשָׁתָם" (עדת קורח מקטירי הקטורת הטוענים לכהונה) וַיַּעַשׂ אֹתָם רֶקְעֵי פָחִים צְפוּי לְמִזְבֵּחַ, כִּי הִקְרִיבָם לִפְנֵי ה' וַיִּקְדָּשׁוּ, וַיְהִי לְאוֹת לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל. וַיִּקַּח אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן אֶת מִחְתּוֹת הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר הִקְרִיבוּ הַשֹּׁרְפִים וַיִּקְעוּם צְפוּי לְמִזְבֵּחַ" (במדבר יז, ג-ד). והרי שריקע ציפוי מגופן בלי להתיך, כדי שיוצגו המחחות עצמן לאות. לפיכך פירש רש"י שם, ד: "וַיְהִי לְאוֹת – לזיכרון, שיאמרו אלו" – המחחות שעוד ניתן להצביע עליהן באצבע – "היו מאותן [של האנשים] שנחלקו על הכהונה ונשרפו".

ובשולחן ערוך או"ח קנג, כא: "אין לקנות מעילים שנשתמשו בהם הדייט לתשיש קדושה". מקורו הובא בבית יוסף על אתר מן התוספתא למגילה ב, טז, דרך מהרי"ל בשם האגודה. שני שם: "כלים שנעשו מתחילתן להדייט אין עושין אותן לגבורה" (וראה מנחות כב, א, ורמב"ם בית הבחירה א, כ, שצימצם את הקפידה למקדש). רמ"א מסכים למעלה בסיומן קמז, א וכותב ש"אין לעשות מפות לספר תורה מדברים ישנים שנעשו בהם דבר אחר לצורך הדייט". מעיר מגן אברהם שם ס"ק ה: נראה לי דוקא כמות שהן אסור להשתמש בהן, אבל אם שינה צורתן ועשה מהן כלי אחר שרי, דהרי הכיור נעשה ממראות הצובאות". ולא הביא מגן אברהם הוכחתו מן ה"ח וְנָתַן וְשִׁפְעָת וְכוּמָז כָּל כְּלֵי יָהֹב" (לה, כב) אשר קיבל משה ללא פקפוק, כנראה מפני שאלה הותכו ונשתנו לגמרי ופנים חדשות באו לכאן (ראה שו"ת חות יאיר קסא), ואילו מראות הצובאות לא הותכו כאמור.

אלא שהקשה חתם סופר בהגהותיו שם ובשו"ת או"ח מב שלפי רמב"ן גם המראות הותכו, ואזלא ראיית מגן אברהם ששינוי כלשהו כגון גזירת בגד לעשותו פרוכת מתיר כלי הדייט לגבוה. שכן את המדרש שמביא פה רש"י, לפיו "בנות ישראל היו בידן מראות שראות בהן כשהן מתקשטות, ואף אותן לא עכבו מלהביא לנדבת המשכן, והיה מואס משה בהן, מפני שעשויים ליצר הרע; אמר לו הקדוש ברוך הוא קבל וכו'", מטעים רמב"ן שאמנם "בכל מלאכת המשכן קבלו התכשיטין מן הנשים, כדכתיב וַיָּבִאוּ הָאֲנָשִׁים עַל הַנָּשִׁים כָּל כְּלֵי לֵב הֵבִיאוּ חָח וְנָגֶם וְשִׁפְעָת וְכוּמָז, והכוזם כפי מדרשו (בשבת סד, א, הביאו רש"י למעלה לה, כב) יותר נמאס, אבל שם נתעברה כל הנדבה, אבל שיעשו כלי מיוחד מן התכשיט העשוי ליצר הרע לא היה משה בוחר בכך עד שנאמר לו כן מפי הגבורה". והרי שלא חילק רמב"ן שתכשיט זהוב הותכו בעוד המראות לא עברו אלא שינוי צורה בעלמא לקמרון ולחברון זו לזו לעשותן כלי קיבול אחד, כי אל נכון המראות כמו התכשיטים הותכו. אך כבר צוטט מרמב"ן ששימשו המראות לכיור מפני שהיה חומרן "נְחֹשֶׁת קָלֵל" (על פי יחזקאל א, יז) מִמִּרְאֵת (על פי מלכים א, ז, מה), משוויפו והוברקו כדי שיקוף בבואות, ואלה הם איכויות שלא תשמרנה עם התכת מראות והחזרתן לנחושת גושית. ודקדוקו של חתם סופר נדחה לכאורה בנקל, שרמב"ן תהה מדוע פסל משה מתחילה את המראות ולא קיבלן ולו על מנת להתיכן כמו שהתיך את תכשיטי זהב. לכן משיב רמב"ן שנתלהקו וצבאו נשים רבות "פֶתַח אֹהֶל מוֹעֵד", כולן מראותיהן בידיהן די עשיית כיור שלם עם כנו, ולא בחר משה לעשות כלי קודש מסוים כולו מאבזרי היצר הרע, אפילו אחר היתוכם. עד שנודע לו מפי הגבורה שמראות אלה אינן מאוסות אלא אדרבה הן "חביבין... מן הכל". משכך קיבלן ובגאן בכיור כמות שהן. אולם עם שלא היו מאוסות, עדיין היו נפסלות משום שהיו כלי הדייט באים לשמש לגבוה, אלמלא ניתן המעבר לרשות גבוה בשינוי צורה.

הדגלים והמהלך אליו חודר תמיד פנימה אל תוך המחנה, נקרא ההילוך 'יציאה', מפני שיש בו מעבר אל רשות רבים. אסמכתא לסברה שהכנסה אף היא כהוצאה תימצא אולי באמור למעלה, "וַיֵּצְאוּ כָּל עַדְת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִלִּפְנֵי מֹשֶׁה" (שמות לה, כ), והרי שגם המעבר ההפוך מרשות הרבים לרשות היחיד מכונה 'יציאה'.

"בשבת קאי", וכן "אף כאן ביום אסור", לאו דוקא לכאורה, כי בוודאי לא המתין משה עד שנכנסה השבת להפריש את העם מאיסור הוצאה. אלא, סמוך לשבת קאי, ובעבור יום אסור, כי הועבר הקול עוד ביום שיש. נאמר פה למעלה, "וַיִּקְחוּ מִלִּפְנֵי מֹשֶׁה אֶת כָּל הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר הֵבִיאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִלְאֲכַת עֲבֹדַת הַקֹּדֶשׁ לַעֲשׂוֹת אֹתָהּ, וְהֵם הֵבִיאוּ אֵלָיו עוֹד נִדְבָה בְּבִקְרָ בְּבִקְרָ" (לו, ג). וגבי המן, "וַיִּלְקְטוּ אֹתוֹ בְּבִקְרָ בְּבִקְרָ אִישׁ כְּפִי אֲכָלוֹ" (טז, כא). בשניהם הוראת "בְּבִקְרָ בְּבִקְרָ" היא מוקדם בבוקר, בבוקרו של בוקר. שם באה הדגשת השעה המוקדמת שלא במקומה, כי לכאורה ראוי היה שתופיע שם למעלה אצל "וַיִּלְקְטוּ הַמִּזְבֵּחַ וְהַמִּמְעִיט" (טז, יז), אבל אולי היא נועדה ליישב איך "בְּיוֹם הַשְּׁשִׁי לִקְטוּ" (טז, כב) כהרגלם ועוד הספיקו לגלות שלחמם כפול ולשגר את "כָּל נְשִׂאֵי הָעֵדָה וַיִּגִּידוּ לְמֹשֶׁה" (שם) ולקבל את תשובתו ולהכריז להודיע לאחרוני עם עצום ש"אֵת אֲשֶׁר תֹּאפוּ אִפּוֹ וְאֵת אֲשֶׁר תִּבְשְׁלוּ בִּשְׁלוּ" (טז, כג), הכל באותו יום לפני שתתקדש השבת. אף כאן צוין שאת הנדבה העודפת הביאו "בְּבִקְרָ בְּבִקְרָ" ללמד שעוד היה סיפוק ביום כדי ש"יָבִאוּ כָּל הַחֲכָמִים הָעֹשִׂים אֶת כָּל מִלְאֲכַת הַקֹּדֶשׁ אִישׁ אִישׁ מִמִּלְאֲכָתוֹ אֲשֶׁר הֵמָּה עֹשִׂים" (לו, ד) ויאמרו "אֵל מֹשֶׁה לֵּאמֹר מִרְבִּים הָעָם לְהֵבִיא" (לו, ה) וכדי שיצוה משה להעביר קול במחנה "וַיִּקְלָא הָעָם" מבעוד יום "מִהֵבִיא".

כך "וַיִּקְלָא הָעָם" ממלאכה לסוף יום שיש כמו ש"וַיִּכְלֹ אֶלֶּהִים בְּיוֹם הַשְּׁבִיעִי מִלְאֲכָתוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה" (בראשית ב, ב; וראה ברש"י על אתר שהפסקת המלאכה בסוף היום השישי משויכת אל "בְּיוֹם הַשְּׁבִיעִי" כי לא נצרך הקב"ה להוסיף מחול על הקודש), לקיים את מה שנאמר בענין, "שִׁשִּׁת יָמִים תַּעֲשֶׂה מִלְאֲכָה וּבְיוֹם הַשְּׁבִיעִי יִהְיֶה לָּכֶם קֹדֶשׁ שַׁבָּת שְׁבֻתוֹן לָהּ" (לה, ב). ומי יודע אם אין במסופר ש"הַמִּלְאֲכָה הָיְתָה דִּים לְכָל הַמִּלְאֲכָה לַעֲשׂוֹת אֹתָהּ וְהוֹתִיר" הקבלה נוספת למן, אשר רק בימי שיש היה מותר להותירו.

נוסח הגמרא שהובא הוא גירסת רש"י (ראה שם בשבת ד"ה דשלימא). אבל רבנו חננאל, מובא בתוספות ד"ה וממאי, משמיט מן "ממאי דבשבת קאי" עד "אף כאן ביום אסור" ועד בכלל, כי אפילו אם הועבר הקול בחול ורק מפני ששלמה ההבאה, עדיין מוכח שהוצאה היא מלאכה ושלפיכך היא בכלל אזהרת "לֹא תַעֲשֶׂה כָּל מִלְאֲכָה" (כ, י; ונפלה האזהרה כמה פעמים בלשונות קרובים). שכן נאמר בהכרזה, "אִישׁ וְאִשָּׁה אֵל יַעֲשׂוּ עוֹד מִלְאֲכָה לְתִרְוֹמַת הַקֹּדֶשׁ", ובעבורה כלה "הָעָם מִהֵבִיא", והרי שנקראה ההבאה "מִלְאֲכָה". ולהדיא בירושלמי שבת א, א, הובא בפירוש רבינו חננאל לשבת ג, ב: "מניין שהוצאה קרויה מלאכה? רבי שמואל בר נחמן בשם רבי יונתן, שמע לה מן הדא, וַיֵּצְאוּ מֹשֶׁה וַיַּעֲבִירוּ קוֹל בְּמַחְנֶה לֵאמֹר אִישׁ וְאִשָּׁה אֵל יַעֲשׂוּ עוֹד מִלְאֲכָה לְתִרְוֹמַת הַקֹּדֶשׁ וַיִּקְלָא הָעָם מִהֵבִיא".

שמה יש לדרחות לפי שיטת הבבלי ש"אֵל יַעֲשׂוּ עוֹד" אינה עשיית שום מלאכה אלא עצם הנדבה, אשר בה מקיים הנודב את שדיבר ה' אל משה, "וַיַּעֲשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ" (כה, ח), ציווי לכלל העם גם אם אינם חכמי לב, נפרד מן "וְכֵן תַּעֲשׂוּ" (שם, ט) המופנה אל חכמים בעלי המלאכות. "מִלְאֲכָה" אינה פה עבודה אלא טובין מופקדים, כמו "אם לא שִׁלַּח יְדוֹ בְּמִלְאֲכַת רַעְהוּ" (כב, ז); "לְרַגְלֵי הַמִּלְאֲכָה אֲשֶׁר לִפְנֵי" (בראשית לג, יד; ואף שהיה המקנה של יעקב היה מוטל עליו להתעסק בו); "וְכָל הַמִּלְאֲכָה נִמְכָּרָה וְנִמְסָה אֹתָהּ הַחֲרִימוּ" (שמואל א, ט, ט); אולי מעין מלאכות ושלוחות. "אֵל יַעֲשׂוּ עוֹד מִלְאֲכָה" יתפרש אפוא, אל ינדבו עוד מסירות [לאומנים]. כך בפסוק השני שלפנינו מתפרשת "מִלְאֲכָה" בשני אופנים, לשון נופל על לשון: "וְהַמִּלְאֲכָה", כלל נדבת הטובין, "הִיְתָה דִּים לְכָל הַמִּלְאֲכָה", לכל העבודה הנצרכת.
